

# A TISZTÁJ DIÁKMELLÉKLETE

150. szám

BORSODI L. LÁSZLÓ

## Baka István kései verseinek számvetés-maszkjai

ÖNÉRTTELMEZÉS A HÁRY JÁNOS BÚCSÚPOHARA CÍMŰ  
VERSCIKLUSBAN<sup>1</sup>

*Háry János nemcsak népi költő, hanem olyan mesélő, aki túl van háborúkon, élete javán, aki feltételezhetően keserű tapasztalatai alapján azt alkotja meg képzeletben, amiben nem volt része, ami nem volt, de lehetett volna, vagy lehetne (fikció), miközben leszerelt katonaként összegez, az életből a halál felé készülődik...*

”

Akár a korai költészet hagyományos szerepverseit (a Dózsa-, a Vörösmarty-verseket, Széchenyi *Döblingjét*), akár a már eleve teremtett alakokat újra- és átfikcionáló maszkverseket (a Yorick-, a Fredman-, a Háry János-költeményeket) vagy az alteregó füzeteit, *Sztyepan Pehotnij testamentumát* olvassuk: közősek abban, hogy legyen szó egyénről, közösségről, költészetéről, alkotóról és alkotásról, életről vagy halálról, mind-egyik mű tragikus világot láttat, gyakran keserű iróniával társuló tragikumot teremt. A tragikus-ironikus világlátás<sup>2</sup> Baka költészetének egyik egységesítő vonása, amely minden szerepjátékos létfelfogását meghatározó értékminőség.<sup>3</sup> A szerepversek tragikus játékossága, iróniája, a költészet hatalmában való csalódottsága és „az egyént foglalkoztató végső kérdések középpontba állítása (...) az egyéniség elvontabb világát vizsgálókhoz kötik” Baka poétikáját,<sup>4</sup> és azt mutatják, hogy az én életével, halálával foglalkozó versek sem választhatók el a szerepjátszás, a költői szó hatalmába vetett hit és az abból való kiábrándulás kérdésétől, hiszen Baka István költészetében az én számvetése is csak az átértelme-

<sup>1</sup> A tanulmány Baka István *Tájkép fohással* (Jelenkor Kiadó, Pécs, 1996) című gyűjteményes kötete, mint a szerzői kanonizációs gesztus révén az életművet lezártnak és véglegesnek felmutató, újraértelt költői testamentum recepcióesztetikai alapú interpretációjának egy részlete.

<sup>2</sup> Ezt a véleményt osztja ÁGOSTON Zoltán is. L. „Be gyalázatos-édes a lét!”, 269–270.

<sup>3</sup> A „tragikum gyökere nem az emberben van, hanem a viszonyokban, humánium és sors disszonanciáiban.” In: GREZSA Ferenc: *Tragikum katarzis nélkül*, 277–278.; még in: *Baka István: Döbling*, 81–82.

<sup>4</sup> FÜZI László: *Szerepversek – sorsversek*, 1120.

zett (irodalmi) figura létösszegezőeként, tehát a szereppel, a kultúra lehetőségeivel való számvetésként interpretálható.<sup>5</sup>

Bár a korai szerepversekhez képest a késeiek a vallomáslírához közelednek,<sup>6</sup> és bár Fredman, Pehotnij, Hány János vagy Tarkovszkij profánabbak,<sup>7</sup> beszédük vallomásosabb a korábbi megszólalókhöz képest, éppen azért képeznek külön vonulatot a szerepverseken belül, hogy a vallomásos jelleg szintén imitáció, amely egyben a létösszegező versek beszéd-hagyományába illeszkedik. A szerepek megalkotása, a szerepjátszás és a szerepek számbavétele azért válik itt is megkerülhetetlenné, hogy megvalósulhasson a halállal való szembenézés, hiszen „a halál lehetősége Baka költészetének a centrumába került. (...) az élet igazi, mondhatnánk, egzisztenciális tartalma a halálhoz mérten megélt életben táruul fel.”<sup>8</sup> Baka költészetének ehhez a szembenézéshez van szüksége a vallomásosságra<sup>9</sup> és a vallomásosságot létrehozó eltávolító gesztusra, a személyességet is felszámoló maszakra.<sup>10</sup> A *Sztyepan Pehotnij testamentuma* mellett a poétika utolsó korszakát<sup>11</sup> kitevő, a *Hány János búcsúpohárától* a *Philoktétész* című ciklussal bezárólag olvasható kései, a hagyományos lírai és az újfajta szerepversek sajátosságait magukba olvasztó költemények úgy változtatják a világteremtő, szerepkereső költészetet sorsköltészeté,<sup>12</sup> hogy az „alteregók szerepeltetése nem merül ki a maskadás gesztusában, általuk a sorssal való szembenézésre, a kimondásra, a vitatkozásra nyílik lehetőség”.<sup>13</sup> A számvetés mint szerepjátszás tehát egyúttal a költői világ, a kultúra újra- és átértelmezésének, gazdagításának alkalma,<sup>14</sup> ami abban is megmutatkozik, hogy a Hány János-versektől kezdve Baka költészete többféle szereppel próbálkozik, „kalandjainak ideje és tere jócskán kitágul, s immár nincsen központi figurája az életrajzi vagy történelmi múltba való aláereszkedésének (mint egykor Yorick, Sztyepan Pehotnij, Liszt Ferenc vagy Széchenyi volt).”<sup>15</sup> A *Trisztán sebe* című ciklusban artikulálódó, a *Sztyepan Pehotnij testamentumában* meghatározó lírai szólammá váló testamentum jellegű versbeszéd teljesedik ki a

<sup>5</sup> „Baka számára ekképpen lesz a világ, élete is költészeté, hányattatásait ilyen módon alkotásként, a néven nevezés kísérleteként éli át, s ehhez hívja segítségül a világ kultúráját.” In: FRIED István: *Baka István „benső világtere”*, 122.

<sup>6</sup> Vö. FÜZI László: *Szerepversek – sorsversek*, 1120.; még in: *A költő titkai*, 34.; *Lakatlan Sziget I–III.*, 282.

<sup>7</sup> A kései szerepversek profanizálódásáról l. i. m. 1122.; még in: i. m. 35.; i. m. 284.

<sup>8</sup> LENGYEL András: *November angyalához*, 142.

<sup>9</sup> A kései szerepversek személyességéről l. KOLLÁR Árpád: *A saját halál elfogadásának stratégiái*, 56.

<sup>10</sup> FÜZI László a vallomásosságtól elválaszthatatlan alakmás-szerepeltetést hangsúlyozza. Vö. *Szerepversek – sorsversek*, 1123.; még in: *Lakatlan Sziget I–III.*, 282–283.; *A költő titkai*, 35. BÁNYAI János szerint „ezek a szerepek nem a költő alakváltozásai, hanem a személyesség felszámolásai, a tárgyias líra azonosítása magával a költészetel.” In: *Yorick, Pehotnij*, 247.

<sup>11</sup> Vö. NAGY Gábor: „... *legyek versedben asszonánc*”, 14.

<sup>12</sup> Vö. FÜZI László: *Szerepversek – sorsversek*, 1124.; *A költő titkai*, 36.; *Lakatlan Sziget I–III.*, 285.

<sup>13</sup> KOLLÁR Árpád: *A saját halál elfogadásának stratégiái*, 57.

<sup>14</sup> FRIED István szerint az én és a nem-én együttes megszólalásának játékaról van szó, olyan énkettőzódésről, amely „a világkultúrában tett kalandozások sokféle minőségű hozadékát képes felmutatni: a jelenkori költészetbe integrált kulturális emlékezetet, amely sem jelenkoriságát, sem emlékezet voltát nem kívánja leplezni.” In: *Baka István „Számadása”*, 152–153. Részben KOLLÁR Árpád is idézi: uo.

<sup>15</sup> FRIED István: *Baka István „benső világtere”*, 126.

Háry János búcsúpohara, a Vadszőlő, a Gecsemáné, a Tél Alsósztrégován, a Yorick visszatér és a Philoktétész című ciklusok költeményeiben, amennyiben a halál „a végső megsemmisülés elkerülhetetlen pillanataként jelenik meg bennük, az elkerülhetetlenség tudata, az ellene való lázadás domináns szerepet kap.”<sup>16</sup> A lázadástól, a költői szótól azonban semmilyen beteljesülés nem várható. A küzdelem egyedüli értelme a megszólíthatóságon keresztüli (szerep)teremtés mozzanatában, a(z Istenre/Úrra irányuló) néven nevezés gesztusában ragadható meg.<sup>17</sup> Ez a költői nyelv teljesítménye, amelytől elválaszthatatlan ugyanannak a költői nyelvnek az esetlegességét metaforizáló haláltánc, amelynek mindegyik szerepjátékos részese, hiszen mindannyian búcsúznak, a halálra készülnek úgy, hogy – a *Trisztán sebe* című ciklus verseihez hasonlóan – szereptől szerepig haladva, más-más kultúrtörténeti kontextust idézve fel teremtik tovább Baka költészetét, „e búcsúval is gazdagítva emlékeik, külső és belső útjaik körét, továbbfűzve a láncot, végtelenbe futtatva a búcsút, a számadást.”<sup>18</sup>

\*

A *Háry János búcsúpohara* című versciklus mindhárom verscímében szereplő Háry János a reformkor költőinek második sorába tartozó Garay János *Az obsitos* című elbeszélő költeménye főhősének a neve, megidézve Kodály Zoltán daljátékát is.<sup>19</sup> A nagyotmondó Háry János Garay művében a magyar nép vágyait valóra váltó császári katonaként jelenik meg, aki részt vett az európai háborúban, és hőstetteket vitt végbe. *Az obsitos* alaphelyzete az, hogy egy asztaltársaság iszik, Háry pedig kedélyesen mesél, történeteket talál ki – tehát orális költészetet művel, költő –, amelyeken a hallgatóság jól szórakozik. Garay művének teremtett alakja is teremt: történetei kétszeresen fikcionáltak, amelyek egyszerre olvashatók Háry szóbeli költői alkotásaiként és Garay János írott költeményének darabjaiként. A Baka-vers felől olvasva Garay Háry János-narrációját, figyelmet érdemelnek a következő motívumok: az obsitos neve, az ivás, a láblógatás a világ végén, találkozás Napóleonnal, az aranyóra, a *Joannes Háry* név és a nagyotmondás. Kérdés, mi történik a Baka-versben a Garay-mű eleve kétszeresen fikcionált mozzanataival.<sup>20</sup>

A *Háry János* név a Garay-műből hozza magával az *obsitos* szó jelentését,<sup>21</sup> Háry János tehát nemcsak népi költő, hanem olyan mesélő is, aki túl van háborúkon, élete javán, aki feltételezhetően keserű tapasztalatai alapján azt alkotja meg képzeletben, amiben nem volt része, ami nem volt, de lehetett volna, vagy lehetne (fikció), miközben leszerelt katonaként összegez, az életből a halál felé készülődik. Az alkotás tehát menekülés a valóság elől, harmóniateremtési szándék önmaga és hallgatósága számára, valamint számvetés. A ciklus első versében, a *Háry János búcsúpoharában* az alkotó-számvető Háry János szólal meg, bakaként (önarcképszerű vonás!) körvonalazza azt a rejtett ént, aki szerepjátékosként tudja elmondani

<sup>16</sup> KOLLÁR Árpád: *A saját halál elfogadásának stratégiái*, 57.

<sup>17</sup> Vö. DÉRCZY Péter: „*sírva az egész*”, 110.

<sup>18</sup> EKLER Andrea: *Akkor nyitom, ha becsukom szemem*, 42.

<sup>19</sup> Vö. NAGY Gábor: *... legyek versedben asszonánc*, 203.

<sup>20</sup> FRIED István *Baka István hetvenkedő katonája* című tanulmánya (62–81.) és NAGY Gábor *... legyek versedben asszonánc* című könyve (214–215, 245–246. stb.) részletes elemzését adja a Garay-mű és a Baka-versek közötti motivikus kapcsolatoknak.

<sup>21</sup> Az *obsitos* a katonaságtól való végleges elbocsátásról kiadott irattal rendelkező katona neve. Vö. PUSZTAI Ferenc (szerk.): *Magyar Értelmező Kéziszótár*, 1002.

önmagát, ami ő is meg nem is, hiszen a vers egyes szám első személye a cím egyes szám harmadik személyébe íródik be, és a vallomásosság eltávolíttottsága határozza meg a versbeszédet. A búcsúpohár metaforája kiegészíti a név jelentéskörét: az utolsó pohár a befejezés, a meséléssel, költészettel, léttel való számvetés kifejezője, a műalkotás semmibe hullását jelzi. A vers indítása („Ki császárokkal paroláztam és / A világ végén lógattam le lábom”) a Garay-mű Hányjának mesébe illő hetvenkedését, a vígkedélyűség alaphelyzetét idézi („Ki francia fejekkel sátrát körül raká, / És a világ végénél lábát lelógatá.”), amely a 3–4. sorban tragikusba fordul át („Most engem lóbál fejfel lefelé / A Nixtől prüszentésnyire halálom”), így hozva létre Baka-Háryt, akinek a pozitív múlt megidézése arra való, hogy a jelen tragikumát kiemelje.<sup>22</sup> Az én nem hallgatósága, hanem önmaga felé fordul, így válik a vers első szakasza a Hány Jánosként konstituálódó én halállal való szembenezésének az alaphelyzetévé, így lesz Garay anekdotahőséből tragikus hős, „akinek útja a világ szélén álló semmiig nem füllesztés, hanem megélt valóság.”<sup>23</sup> A fejfel lefelé való lóbálás a halálközelség metaforája. Ebből a helyzetből ironikus távlatba kerül a mese, az alkotás is, hiszen az alkotó halálközelsége a költészet verecségét is jelenti. A Nix a „semmi ága”, a rettegés helye,<sup>24</sup> amely egyszerre idézi fel a büntető Szphinxet és Sztüxöt, az alvilági folyóistenséget. Itt a Nixhez kapcsolódó „prüszentés” a Garay-mű visszatérő motívuma. Hány hallgatóságának egyik résztvevője „a diák” (a befogadó), aki egyrészt élvezzi az obsitos nagyotmondásait, alkotó munkáját, hiszen biztatja, hogy meséljen, másrészt viszont prüszentéseivel meg-megszakítja előadását („A furfangos diák itt szörnyet prüszente rá”), felhívva a figyelmet Hány történetének fiktív voltára, az irodalom létmódjára. Baka versében a népies-romantikus mű szereplőjének gesztusa a halál kiszámíthatatlan jövetelenek lesz a metaforája. Ez azt is jelenti, a halál írja az életet, és szakítja meg. Így válik Garay művének motívumkincse az én halálközelségének, a költészet felszámolódásának és e felszámolódás megakadályozási kísérletének a víziójává. A vers szavai azonban „nem pusztán a közvetlen forrásul szolgáló műre reagálnak (...), hanem a problémakör *egészét* helyezik új dimenzióba.”<sup>25</sup> Garay szókincséből építkezve az előd által elbeszélte szubjektivizálódik<sup>26</sup> mint Baka-Hány létélménye: tér és idő emberi léptékűvé zsugorodik, ugyanakkor kitér, világteremtéssé lesz, „hiszen költői univerzum, amely egykor volt költői világokat ölel magába”.<sup>27</sup> Ennek fényében a második szakasz létmetaforái („A Hajnalcsillag csakómon a gomb”; „Viszket az egész Mindenség-kaszárnya”) egyszerre olvashatók az ént és a létet túldimenzionáló költői képekként, illetve Garay-Hány világa sajátá tett rekvizitumai-ként. Baka-Garay-Hány a halál közelségében értelmezi önmagát, meséit, azaz költészetét. Költőként önmagát az általa teremtett metaforákban szemléli. A „Mindenség-kaszárnya” a létbe zártságot érzékelteti, a „Hajnalcsillag”-„gomb” metafora – attól függően, hogy melyiket tekintjük azonosítónak és melyiket azonosítottnak – egyszerre fejezi ki azt, hogy a mindenség lefokozott ugyan, de van célszerűség, és azt, hogy nincs semmi az énen kívül, az én létbe zártsága a mindenségbe zártsága is. Az első értelmezési lehetőséget támasztja alá a „Ragyog fölöttem” szókapcsolat, míg a „kőporral síkálva” metaforikus kép a második értelmezési

<sup>22</sup> Vö. SZEKÉR Endre: *Baka István: November angyalához*, 42.

<sup>23</sup> RIGÓ Béla: *November angyalához*, 6.

<sup>24</sup> Vö. FRIED István: *Baka István hetvenkedő katonája*, 70.

<sup>25</sup> I. m. 63.

<sup>26</sup> Vö. i. m. 67. L. még: i. m. 77.; N. HORVÁTH Béla: *Baka István és Szekszárd*, 83.

<sup>27</sup> FRIED István: i. m. 71.

kísérlet felé mutat, hiszen elhomályosul az, ami a lét uralhatóságába vetett hitet jelenthette volna.<sup>28</sup> Ha a Baka-Háry-lét a „Mindenség”, akkor a „bolhaként elugráló napok” okozta visszketést, a lét kellemetlenségét a „Mindenség-kaszárnya”, vagyis az én érzi meg. Ezzel magyarázható, hogy a harmadik szakaszban Garay-Háry dicső katonamúltjának motívumai („virradatot”, „sebem”, „priccén”, „a kürtök riadójelére”) szintén létértelmező metaforákban, a metafizika végvidékeit érintő asszociációkban, nem a hetvenkedésben kapnak jelentést.<sup>29</sup> Ugyanakkor „A virradatot véresre vakartam” metafora kifejezi Baka-Hárynak a költői kép megtartó erejébe vetett hitét, a vers tiltakozását a lét megszűnése ellen, hiszen a „virradat” mint a kezdetre utaló szó itt a vég tragikumát is magába sűríti, akárcsak „Az én sebemből fröccsen fény az égre” sor, asszociálva a krisztusi öt sebhelyet a megváltás jelentésköre nélkül, illetve azt az alkotói mozzanatot, ahogyan a szenvedésből az én művészként értéket teremt. Önreflexív értelmezésben a *Háry János búcsúpohara* című vers (meg)alkotása is ilyen értékteremtő gesztus. Az éppen íródo vers az alkotásról mint szenvedésből értéket teremtő folyamatról beszél, hiszen más motivációkkal ugyan, de Baka Háryjának is az alkotás létmód és életértelem, a múltban és a halálközelség tudatában egyaránt. A *Háry János búcsúpohara* című vers tehát úgy fogható fel, mint ennek a számvetésnek és értékteremtésnek a megvalósulása.

A beszélő léthelyzetének tragikumát növeli, hogy mindössze negyvenhat éves. A „kürtök riadójelére” és a „vezényszavakra” való várakozás egyrészt az életet az elmúlásra való várakozás abszurditásaként metaforizálja, másrészt a János *Jelenéseinek könyvéből* ismert végítéletet jelző, harsonázó angyal idéződik meg a megváltódás esélye nélkül. A „vezényszavakra nyergelj! lóra!” sor azonban amellet, hogy interpretálható az én várakozásának végpontjaként, a negyedik szakasz első három sorával összeolvasva („Fölbred újra álmából a század / Kardot ragad s a menny Napóleonja / Megfut előlünk nyakában lába”) úgy is interpretálható, hogy az én várakozásának értelme az értékteremtő alkotás ideje. Ha Baka-Háry, a költő a „Mindenség-kaszárnya”, akkor a fölbredő „század” a versei, a költészete. A „Kardot ragad” tárgyias szószerkezetben pedig a „kard” annak az ars poeticának a képi megjelenítője, amely a költészet értékörző és -teremtő erejében bíz, olyan poétikában, amely egyszerre vesz tudomást a lét végességéről, és hisz a költészet harmóniateremtő funkciójában. Élet és halál határán, a várakozás helyzetében Baka-Háry, a költő részben Garay Háryjára, részben Cervantes Don Quijotejára emlékeztetve álmodik,<sup>30</sup> álmában/verseiben a létet (újra vagy éppen először) megélve, harmóniát teremt, ami az olvasó számára vers a versben, költészet a költészetben.<sup>31</sup> Ez a harmónia a Háry által megalkotott álmvilágban a létet, a költészetet veszélyeztető Napóleon kiiktatásával valósulhat meg. Az ő nyomaiból, a költői képekből („Mint aranyórát elveszti a Holdat / Mint aranytallér elgurul a Nap”) harmonikus (vers)rend,

<sup>28</sup> „A magasban megjelenő tünemények a lenn tényeitől fényesednek ki, kapnak értelmet (...). Ugyanakkor a lenn hétköznapi kisszerűsége távlatot kaphat azáltal, hogy a messzi fenn tükrözi vissza. Ilyen értelemben felel meg egymásnak a kinn és a benn, a külső világ és a belső táj.” I. m. 76–77.

<sup>29</sup> Vö. RÁBA György: *Sátán és Isten foglya*, 287.

<sup>30</sup> Vö. FRIED István: *Baka István hetvenkedő katonája*, 78.

<sup>31</sup> „A költői én szólamán belül megalkotott szerepek, csakúgy, mint a képek önállósodása (...) a versvilág elsőbbségét tükrözik, a külvilág tapasztalatát is csak ezen belül, fikcióként teremtik újra.” In: PAPP Ágnes Klára: *Szépség és harmónia hermeneutikája*, 79.; még in: Füzi László (szerk.): *Búcsú barátaitól*, 276.

(vers)világ teremthető. A „csontlovak s a holtak” elmúlást kifejező képei Hány álomversében a verskozmosz örök halhatatlanságába esztétizálódnak át. Ebben a megalkotott versvilágban válhat értelmessé a lét. Ezért a hatodik szakasz első két sora úgy olvasható, mint Baka-Hárynak a versben megalkotott tökéletes világra, a költői szó által megalkotott teljességre vonatkozó megállapítása: „S feltündököl akár egy generális / Rendjellel tűzdelt zubbonya az ég”. Baka-Háry önarcképe vetül a kozmikus képbe, az asztrológia mindenségképzete az ő műalkotás-létének a tárgyiasulása. Ez Baka teremtményének jutalma: számára a teljesség a vers. A költői szó azonban rádöbben a lét végességére is. A költészet nyújtotta katarzis után Baka-Háry megszólítja önmagát: „Fogd obsitod vitéz Joannes Hány / Időd kitelt meséidből elég”. Ez az önmegszólítás mint önértelmezés annak tudomásul vétele, hogy a teljesség csak a költészetben élhető meg, tehát a lét egyetlen értelme az alkotás, és bár a halál elkerülhetetlen az alkotó én számára, a verslét tovább él mint az én formája, mint kultúra. Ez a két sor ugyanakkor úgy is olvasható – akár Baka-Háry önmegszólító szólamában, akár a megalkotott mű hangjaként –, hogy a vers mint az én formája általánosabb, mint az alkotó Baka-Háry individuális énje,<sup>32</sup> ezért nem őrizheti meg az alkotó énjét, tehát kihull a műalkotás rendjéből. A mű „Változtasd meg éted” rilkei felszólítása artikulálódik a versen belül megalkotott költeményben: azt tudatosítja Baka-Háryban, hogy a halál nemcsak a lét végességét, hanem a költői életmű kiteljesedését is jelentheti. A meséből azért elég, mert megteremtette a tökéletes nyelvet, műalkotásban a harmóniát, a költői szó pedig éli a maga öntörvényű életét, és ez a legtöbb, amit alkotóként elérhetett. Baka-Háry búcsúzása ezért szükségszerű, ennek ironikus tudomásulvétele az utolsó szakasz, utalva arra, hogy a költői szó őrzi kibeszélőjét, aki egyszerre megfigyelője és elszenvetője sorsának,<sup>33</sup> ugyanakkor az „önmagába visszatérő vers zárlata bizonyossággá emeli az első versszak sejtését, (...) hogy az *Idő kitelt*, a mesének vége, nem kisebb személyiség kerekíti egészé a történetet, mint a személyes halál”,<sup>34</sup> amely alkotóként megszüntetője és kiteljesítője a Baka-Háry-szerepnek. Ez magyarázza a beszélő iróniáját is. Mivel ebben a költőszerepben elválaszthatatlan a költészettel való számvetés a halállal való szembenézéstől, a beszélő iróniával védekezik, ami nemcsak Baka-Háry költőletét védi, hanem a kultúra, az irodalom által belakható teremtett világ védelmére is irányul, mint amilyen Baka-Háry világa, amely maga is kultúra- és hagyományértelmezés, -teremtés, és ez számára költői hitvallás meg *ars vivendi*, hiszen a lét Bakánál költő-lét.

A *Hány János bordala* tovább építi a nép által mitikussá növesztett személy<sup>35</sup> Baka költészetének regiszterébe transzponált történetét. A boldog reformkori időt megidéző bordal műfaji sajátosságait mozgósító és a testi szerelem allegóriájaként is olvasható költeményben („Nem asszonyöl de pincemély / Sötétje vonz lopó a kéj / Szerszáma bedugom alul / S megcsókolom fölül vadul”) a bordal és szerelmi himnusz profán egysége valósul meg, amelybe blaszfémikus Isten-képzetek vegyülnek:<sup>36</sup> „Hej fény-lopóval fölszivott / Pitymallat-alkony-

<sup>32</sup> Vö. KULCSÁR-SZABÓ Zoltán: „Én” és hang a líra peremvidékén, 124.

<sup>33</sup> Vö. FRIED István: *Baka István hetvenkedő katonája*, 79.

<sup>34</sup> I. m. 67.

<sup>35</sup> NAGY Gábor mutat rá, hogy Baka számos kései verse vagy egy mítoszt ír át vagy valamely, a nép által mitikussá növesztett legendás személy történetét mondja újra. Vö. „... legyek versedben asszonánc”, 209.

<sup>36</sup> I. m. 214.

óborok / Miket kifröccsentett az Úr”. A *Pohárköszöntő* apokaliptikus képi világát, az *Éjszaka* „hordó-éjszaká”-ját és a *Circumdederunt* „Isten-szemét és Sátán-limlomok”-tól terhes „világ-pincé”-jét idéző vers utolsóelőtti szakaszában a mélybe transzponált, ironikusan reflektált transzcendencia képe jelenik meg: „Hej Nap kövér hordója fenn / Mely ott görög a pince-menny / Grádicain alá az éjbe”. Az *Éjszakához* képest Baka-Háry összekeveri a fentet a lenttel, és transzcendens (költői) beteljesülésével kapcsolatos reménye *reális alapok nélküli*. Háry önmagát áltatja („Ha majd a gálickek / egek Szőlőhegyén (...) // (...) Napot verek naponta csapra / S iszom kancsójából az égnek” – kiemelés tőlem: B. L. L.), a játék, az önirónia jeleként játszik a szavakkal, mint a borokkal, de a játékot a haláltudat árnyékolja be,<sup>37</sup> kifejezve, hogy a költészet teremtette alkotói játék véd, de nem ment meg senkit a haláltól. Ezzel a felismeréssel magyarázható, hogy a ciklus utolsó versében, a *Háry János csőszdala*ban az (ön)irónia megmarad, a kedélyesség azonban eltűnik. A nyitó szakasz arra utal vissza, hogy az előző vers befejezésének ábrándja szertefoszlott („Lősz-izü bort iszom a Napból”), a diónüszoszi mámort, a boldogságot idéző szőlő vassá válása („Olvad a szőlő vassá dermed”) a kegyetlen halál metaforája, amellyel szemben minden próbálkozás hiábavaló: „Hiába forgatom kereplő- / Versemet angyal-seregélyek / Csattogva tőkémre szállnak”. Ami sejtés volt a *Háry János bordala*ban, az itt kimondatik: a vers nem jelent megváltást, nem ment meg a haláltól. Önmagát az Úr madárijesztőjeként metaforizáló Baka-Háry törekvése nevetséges és szárnalmas, és mivel tudja ezt magáról, tragikus, (ön)ironikus is: „Hadakozom madárijesztőd / Uram de kardom éle csorbul”. A vers Baka költészetének kicsinyítő tükre, amelyben az „eltökélttségig konzekvens erkölcsi tartás (...) a mesterség fegyelmének erkölcsével találkozik.”<sup>38</sup> Baka-Háry ennek a szakmai fegyelemnek és erkölcsnek a nevében a halál (úgy is, mint a számvetés- és halálköltészet hagyománya) által teljessé tehető költészetért könyörög („csak addig / Bírjam míg fűrtjeim beérnek / S borral telik hordóm amit majd / Halálom dugaszol be végleg”) azért, hogy rátaláljon a halálköltészet regiszterére, amely a Baka-(Háry)-életmű méltó lezárása lehetne. Az isteni nyelv által íródó tökéletes vers jelentené a teljességet, de az első szakasszal keretet alkotó utolsó strófa jelzi: a saját(tá) tett költészet, kiszolgáltatott a költői hagyománynak. A nyelvvel számot vető én így talál rá a halálköltészet horizontjából minden olyan előzményére, amely maga is teremti a végső, isteni szóra áhítózó ént.

#### SZAKIRODALOM

ÁGOSTON Zoltán: „Be gyalázatos-édes a lét!”, in: Füzi László (szerk.): *Búcsú barátaitól. Baka István emlékezete*, Nap Kiadó, h. n., 2000, 264–272.

BÁNYAI János: *Yorick, Pehotnij (Baka István, 1948–1995)*, in: Füzi László (szerk.): *Búcsú barátaitól. Baka István emlékezete*, Nap Kiadó, h. n., 2000, 246–249.

DÉRCZY Péter: „sírva az egész”. *Baka István: November angyalához*, Pannonhalmi Szemle, 1995. III/3., 110–113.

EKLER Andrea: *Akkor nyitom, ha becsukom szemem. Baka István: November angyalához*, Magyar Napló, 1995/11., 42–43.

FRIED István: *Baka István hetvenkedő katonája. A tragikus Háry János*, in: Uő: *Árnyak közt mulandó árny. Tanulmányok Baka István lírájáról*, Tiszatáj Könyvek, Szeged, 1999, 62–81.

<sup>37</sup> Vö. i. m. 214–215.

<sup>38</sup> OLASZ Sándor: *Csak a szavak*, 272.

- FRIED István: *Baka István „benső világtere”*, in: Uő: *Árnyak közt mulandó árny. Tanulmányok Baka István lírájáról*, Tiszatáj Könyvek, Szeged, 1999, 109–139.
- FRIED István: *Baka István „Számadása”*, in: Uő: *Árnyak közt mulandó árny. Tanulmányok Baka István lírájáról*, Tiszatáj Könyvek, Szeged, 1999, 149–186.
- FÜZI László: *Szerepversek – sorsversek. Baka István: November angyalához*, Jelenkor, 1995/12., 1120–1125.
- FÜZI László: *A költő titkai. Töredék Baka Istvánról*, Kalligram, 1997. április, 27–38.; még in: Uő (szerk.): *Búcsú barátaimtól. Baka István emlékezete*, Nap Kiadó, h. n., 2000, rövidítve, 221–224.; l. még részletek: *Lakatlan Sziget I–III. Napló 1997–1999*, Kalligram Könyvkiadó, Pozsony, 2000, 275–290.: 277., 278., 280–283., 284–288.
- FÜZI László: *Lakatlan Sziget I–III. Napló 1997–1999*, Kalligram Könyvkiadó, Pozsony, 2000, 275–290., még in: *Lakatlan sziget. Baka István sorssal beteljesedett költészetéről*, ÁRGUS irodalmi és kulturális folyóirat, 2000. május–június, 45–50.; l. még részletek: *A költő titkai. Töredék Baka Istvánról*, Kalligram, 1997. április, 27–38.: 30., 33., 33–35., 35–37.
- GREZSA Ferenc: *Tragikum katarzis nélkül. Baka István: Döbling*, in: Uő: *Vonzások és vallomások. Tanulmányok, kritikák*, Tiszatáj Könyvek Szeged, 1999, 276–282., még in: *Baka István: Döbling*, Tiszatáj, 1985/10., 81–84.
- KOLLÁR Árpád: *A saját halál elfogadásának stratégiái. Maszköltési kísérlet és maszkaltalanítás Baka István Gecsemáné ciklusában*, Tiszatáj, 2008/7., 56–63.
- KULCSÁR-SZABÓ Zoltán: *„Én” és hang a líra peremvidékén*, in: Uő: *Metapoétika. Önreprezentáció és nyelvszemlélet a modern költészetben*, Kalligram, h. n., 2007, 80–143.
- LENGYEL András: *November angyalához. Baka István kötetéről*, Szeged, 1995. július–december, 142–144.
- NAGY Gábor: *„... legyek versedben asszonánc”*. *Baka István költészete*, Kossuth Egyetemi Kiadó, Debrecen, 2001
- N. HORVÁTH Béla: *Baka István és Szekszárd*, Új Dunatáj, 2005. szeptember, 74–85.
- OLASZ Sándor: *Csak a szavak. Baka István költészetéről*, in: *Szegedtől Szegedig. Antológia 2001*, Bába és Társa Kft. – Szegedi Írók Társaság, Szeged, 2001, 269–273.
- PAPP Ágnes Klára: *Szépség és harmónia hermeneutikája. Baka István Tájékpohárral című kötetéről*, Nappali Ház, 1996/4., 75–79.; még in: Füzi László (szerk.): *Búcsú barátaimtól. Baka István emlékezete*, Nap Kiadó, h. n., 2000, 272–277.
- PUSZTAI Ferenc (szerk.): *Magyar Értelmező Kéziszótár*, Akadémiai Kiadó, Budapest, 2007, Második, átdolgozott kiadás, utánnyomás
- RÁBA György: *Sátán és Isten foglya. Baka István: Tájékpohárral*, Holmi, 1997/2., 284–289.
- RIGÓ Béla: *November angyalához. Baka István könyvheti verseskötete*, Délmagyarország, 1995. június 15., 6.
- SZEKÉR Endre: *Baka István: November angyalához*, Kritika, 1995/11., 41–42.